

Uluslararası Uyghur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/1 2013, Sayfa: 43-55.
Xelqara Uyghur Tetqiqati Jornali, San: 1/1 2013, Sehiye: 43-55.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/1 2013, Page: 43-55.

UYGHUR ŞAMANLARI VE PRATİKLERİ ÜZERİNE*

Alimcan İNAYET**

ÖZET

Uyghur Türkleri tarihi boyunca Şamanizm, Maniheizm, Budizm ve Hristiyanlık gibi çeşitli dinlere inanmışlardır. Bütün bu dinler Uyghur Türklerinin inanç sisteminde ve psikolojik yapısında, maddi ve manevi kültüründe derin izler bırakmıştır. Bunlardan şamanizm hala Uyghurlar arasında yaşamaktadır. Uyghur şamanları bir taraftan şaman uygulamalarını ve geleneklerini İslami anlayışa uydurmaya çalışırken, diğer taraftan İslami uygulama ve gelenekleri şamanist amaçlar için kullanmaktadırlar. Bu makalede günümüzde Uyghurlar arasında “perihon”, “bahşı”, “dahan”, “molla”, “büvi” olarak bilinen şamanlar ve onların büyüsel tedavi yöntemleri, uygulamaları, şaman dualar ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uyghur, Şaman, Bahşı, Molla, Perihon, İslam.

A STUDY ON UYGHUR SHAMANS AND THEIR PRACTICES

ABSTRACT

Throughout the history Uyghur Turks have had various religious beliefs such as Shamanism, Maniheim, Buddhism and Christianity. All these religions have turned out to be markers of Uyghur Turks' structures of belief, psychological situation and material and spiritual culture. Shamanism is still believed among Uyghur people with some modifications and forms a big part of social life. On the one hand Uyghur Shamanists follow Shaman's practices and traditions by adapting them to Islamic understanding, on the other hand they utilize Islamic practices and traditions for Shamanist aim. In this paper, shamans who are known as “perihon”, “bahshi”, “dahan”, molla”, “büvi” among Uyghur people today, and their magical treatments methods, practices, and shaman prayers will be evaluated.

Keywords: Uyghur, Shaman, Bahshi, Peryhon, Molla, Islam.

Şamanlık kendine has değerler sistematiği ve düşünce modeli ile Türk kültürüne ruh veren önemli inanç sistemlerinden biridir. Bu sistem bin yıllık İslam inanç, kültür ve ideolojisinin tahakkümüne rağmen, kendi dinamik yapısı, uyuşkan özelliği ve yeni terkip kabiliyetiyle toplumunun sosyo-kültürel yapısının bir parçası olarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Bugün Uyghur toplumunda “perihon”¹, “bahşı”², “dahan”³; “molla”, “büvi”⁴ adıyla bilinen kişiler

* Bu makale T.C. Kültür Bakanlığı tarafından 21-24 Kasım 2011'de İzmir Özdere'de düzenlenen "VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir-TÜRKİYE, E-posta: alim1962@hotmail.com.

¹ Perihon: Peri “cin”- han “okuyucu, okuyan, çağırıcı”. Örneğin, kıssahan, gazelhan.

² Bahşı: Bhikşu “dilenci ve gezginci Budist rahibi”; fa-she 法師 “din ustası, ruhani”; bakçı/bakıcı. Bk. M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ötüken, İstanbul, s. 145-147.

bunun en güçlü delil ve örneğini teşkil etmektedir. Yetişme tarzları, davranışları ve pratikleri klasik şamanlarınkinden pek farklı olmayan bu kişiler kullandıkları İslami dil ve uydukları İslami kurallar itibarıyla şeklen İslami, ama inanç, yöntem, hedef ve amaç yönünden şamanik olan ayinler icra etmekte ve daha çok dinsel-büyüsel temelli hasta tedavisi ve fal bakma amacına yönelik bu ayinlerle toplumun belirli sosyal ve psikolojik ihtiyacına cevap vermeye çalışmaktadırlar. Uygur toplumundaki bu şamanlık olgusu 20. yüzyılın başlarında N.N. Pantusov, S. E. Malov, S. Oldenberg gibi Türkologların dikkatini çekmiştir.⁵ Saygıyla andığımız Türkologların konuyla ilgili çalışmalarının üzerinden 100 sene geçmiş olması şamanlık olgusunun bugünkü Uygur toplumundaki durumunu tekrar ele alma ihtiyacı doğurmaktadır. Dolayısıyla bu bildiride bugünkü Uygur şamanlarının yetişme tarzı, pratikleri ve “peri koşakları” diye bilinen şaman duaları üzerinde durulacaktır.

1. Uygur Şamanlarının Yetişme Tarzı

Genç Uygur araştırmacı Adil Gaffar Karizi’nin 2003-2004 yılları arasında Turfan Uygurları arasında yaptığı bir antropolojik araştırma⁶’ya göre, bugün Turfan bölgesinde “molla” ve “büvi” adıyla bilinen 200’e yakın şaman olup, bunların büyük çoğunluğunu kadınlar teşkil etmektedir. Bu şamanların büyük bir kısmı 30 ila 60 yaş arasında olup, en gençleri ise 10 yaşa kadar inmektedir. Şamanlar arasında dini eğitim alanlar mutlak çoğunluğu oluşturmakta, ikinci sırada okuma yazma bilmeyen veya ilkokul mezunu şamanlar bulunmaktadır. Anket araştırmasına göre, Turfan bölgesinde şamana inanma oranı yüzde seksenlerde olup, kadınlar çoğunluğu teşkil etmektedir. İlginç olan, sanatçıların şamana inanma oranının çiftçilerinkinden fazla olmasıdır.

Uygur şamanları şamanlık görevini soydan geçme, Hızır’a rastlama, rüya görme, aniden kaybolma, öğrenme, mollaların duasını alma, ruhsal hastalığa yakalanma gibi yollarla almaktadırlar.

Araştırmaya göre, soyunda şaman olan kişilere sürekli gördükleri rüyalarında ruhlar tarafından şamanlık görevi telkin edilirken, bazılarının beyaz cüppeli, beyaz sarıklı, beyaz meseli, beyaz sakallı olarak tanımladıkları Hızır rastlamakta ve kendilerine bıçak veya hançer gibi sihirli şeyler verilmektedir. Bazıları rüyalarında güneş, ay, yıldız veya Hızır’ı gördükten sonra, gördükleri rüyayı üç aya kadar kimseye söylemeyip namaz ve dua ile meşgul olurlarken, bazıları aniden kaybolmakta veya uzak ıssız bir yerde bir kaç gün uyuya kalmaktadırlar. Bu süreçte pirlar bunların ruhlarını götürüp üç gün boyunca eğitimden geçirmekte ve gelecekle ilgili ilimleri öğretmektedirler. Bazıları ustalardan öğrenmekte, zorlu bir çalışma sürecinden geçerek şaman olmaktadır. Bazı şamanlar bedenlen zayıfladıkları veya hastalandıkları zaman şamanlık gücünü dua ile başkalarına geçirebilmekte, böylece şamanın duasını alanlar şaman olmaktadır. Bazıları ise bir ay veya 10 yıl müddetle ruhsal hastalık geçirdikten sonra şaman olabilmektedirler. Bu kişiler

³ Dahan: Dua-han “dua ile hasta tedavi eden”; bk. Abdurehim Rahman, **Uygurlarda Şamanizm**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006, s. 3; “dua etme, sıcaklık geçirme yoluyla hasta tedavi etmeyi meslek edinen kimse”. Bk. **Uygur Tiliniñ İzahlık Luğiti**, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümqi, 1999, s. 495.

⁴ “Büvi” teriminin etimolojisi ve semantik anlamları hakkında bkz. Weicuyi, “Uygurcadaki “Büvi” Kelimesinin Kökeni Üzerine”, Çev.: Alımcın İnayet, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)**, VII / 2, Kış/Winter-2007, Bornova-İZMİR, s. 213-217; Moğollarda erkek şamanlara “bö” veya “böge”, kadın şamlara “udagan” denmektedir. Bk. Abdülkar İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu, 6. Baskı, Ankara, 2006, s. 74. Ancak Moğollarda erkek şamanlar için kullanılan “böge” terimi bugün Uygurlarda kadın şaman, İslami eğitim alan kadın hoca veya mollalar için kullanılmaktadır.

⁵ Abdülkar İnan, age, s. 108-113; ayrıca bu arada ünlü Türkolog Gunnar Jarring’in konuyla ilgili çalışmalarını da anmalıyız.

⁶ Adil Gaffar Karizi, “Şaman Dininiñ Turpan Rayonidiki Uygurlarniñ İctimai Turmuşığa Körsetken Tesiri Toğrisida Antropologiyilik Tekşürüş” (Şaman Dininiñ Turfan Bölgesindeki Uygurların Sosyal Yaşamına Gösterdiği Etki Hakkında Antropolojik Araştırma), **Turpanşunaslık Tetqiqatı**, S: 1, 2006.

genellikle mollaya el verdiği halde süreci tamamlamayanlar, gördükleri rüyayı süresinden önce anlatanlar veya rüyalarında telkin edileni yerine getirmeyenlerdir.

Araştırmacı Rahman Abdurehim'in Uygur şamanları arasında yaptığı araştırmaya göre de, Şaman adayları ruhlar tarafından yetişkinler arasından seçilir ve kırk gün eğitilir. Bu süreçte şaman adayı kırk gün kaybolur ve süt gibi bir sıvı (sütsıman suyuqluq)yla beslenir. Ruhlar bu kişileri yalnız ağaç veya harabeliklerde ya da ıssız mezarlıklarda eğittikten sonra, evlerine geri gönderirler. Toplumda "cin kaçırmış" (cin epqeçip ketken) diye adlandırılan bu kişilerin mizacı normal kişilerden farklı olup, davranışları da tuhaftır. Bu kişiler resmen şaman olduktan sonra ancak normale dönebilmektedirler. Şaman adayları bu süreçte gördüklerini kırk güne kadar kimseye söylememelidir. Aksi halde delirir ya da ölürlür. Kadın şamanlar bu süreçte beyaz veya mavi renkli kumaştan elbise giymelidirler. Aday şamanlık görevini resmen üstlendikten sonra kendini açığa çıkarmalı ve evin yakınındaki yalnız ağaca beyaz çaput (tuğ) bağlamalıdır. Şamanlar ayrıca uygun buldukları zamanlarda ruhların kendilerine şamanlık öğrettiği yerlere gidip kurban sunmalıdırlar. Koruyucu ilahın nişanı olan yalnız ağacın altında kurban sunmalı veya tütsü yakmalıdırlar.⁷ Uygur şamanları bu yollarla şamanlık gücünü elde ettikten sonra "körmek"(görmek) veya "kişi körmek" (kişi görmek) diye ifade ettikleri ruhlarla iletişim kurma yeteneğine sahip olmaktadır. Buradaki "ruh" kavramı Tanrıyı, ata ruhunu ya da diğer şaman ruhlarını kapsar. Uygur şamanlarının bu tür yetişme tarzları Altaylılar, Buryatlar, Tunguzlar, Votyaklar, hatta Kuzey Amerika kabilelerindeki şamanların seçimi ve devşirimi ile büyük ölçüde benzeşmektedir. Bu bölge ve kavimlerin şamanlığında da şamanlığın kalıtsal aktarımı, yani babadan oğula geçmesi, şaman adayının ruhlar tarafından seçilmesi, şamanlığın rüyalarda telkin edilmesi ve öğretilmesi, adayın kendi istek ve çabalarıyla şaman olması veya şamanın gücünü oğluna veya bir başkasına aktarması, şamanların giysilerinin beyaz ve mavi renkten olması söz konusudur.⁸ Tek farkı, rüyalarda Hızır'ı görmeleri, rüyadan sonra, namaz kılmak ve dua etmekle meşgul olmaları ve günaha kaçınmalarıdır. Yani bugünkü Uygur şamanlarını geleneksel şamanlardan farklı kılan şey İslami unsurlardır.

Uygur şamanları tipolojik bakımdan da geleneksel şaman tipleriyle benzerlik göstermektedirler. Adil Gaffar Karizi'nin araştırmasına göre, Turfan şamanları "ak yoldakiler" ve "kara yoldakiler" diye ikiye ayrılmaktadırlar. İnsanların iyiliği, mutluluğu ve yararı amacına yönelik faaliyet gösterenlere "ak yoldakiler", insanların kötülüğü ve zararı amacına yönelenlere "kara yoldakiler" denmektedir. "Ak yoldakiler" şamanlık gücünü insanların sağlığı, mutluluğu, kismetinin açılması için kullanırlar ve bu işte pirlerin tayin ettiği ücreti alırlar. "Kara yoldakiler" ise şamanlık gücünü "ak yoldakiler"in tam aksine insanların kötülüğü için kullanırlar. Cinci (cinkeş) diye de adlandırılan bu şamanlar büyü yaparken sidikle abdest alma, mezarlara ters binme, Kur'an ayet ve surelerini ters okuma, fare veya eşek kurban etme gibi İslam'a aykırı davranışlarda bulunurlar. Bu şekilde büyü yapılan kişiler ölürlür ya da ömür boyunca hastalıklı yaşarlar. "Kara yoldakiler" muhtaç kişinin verdiği ücret nispetinde daha güçlü büyüler yapmaktadırlar.

Kuzey Asya şamanlığında da şamanlar "ak şaman", "kara şaman" olmak üzere ikiye ayrılır. Altaylılarda bu şaman tipleri "ak şaman" ve "kara kam", Yakutlarda "ayı oyun" ve "abası oyun" diye ikiye ayrılmaktadır.⁹ Buryatlarda tanrılarla ilgili şamanlara "ak şaman" (sagani bö), ruhlarla ilişkili olanlara "kara şaman" (karain bö) denmektedir. Bunlardan "ak şaman"lar beyaz, "kara şaman"lar mavi giyinmektedirler.¹⁰ Uygur kadın şamanlarının beyaz veya mavi renkli elbise giymeleri de bu bakımdan anlamlıdır. Burada göğü, gök tanrıyı, gök ruhlarını simgeleyen mavi

⁷ Abdurehim Rahman, **Uygurlarda Şamanizm**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006, s. 215-217.

⁸ Mircea Eliade, **Şamanizm**, Çev.: İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 34-41; Türk Şamanlarının yetişme tarzları ile ilgili ayrıca bk. Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul, 2006, s. 33-39.

⁹ Abdülkadir İnan, **age**, s. 83.

¹⁰ Mircea Eliade, **age**, s. 217.

(gök) renginin “kara şaman”ları temsil etmesi dikkat çekici bir ayrıntıdır. Buryatlardaki “kara şaman”ların doğuya götürülmeleri, doğunun mavi (gök)le simgelenmesi de “kara şaman”larla gök, gök tanrı veya gök ruhları arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir. Anohin’in verdiği bilgiye göre, Altay şamanlarında yeşil kumaştan dikilen bir şaman giysisi aksesuarı bulunmaktadır ki, buna “abra” denmekte, “abra” Erlik’in cehenneminde bulunan *pay teñis* (kutsal deniz) canavarlarının soyundan olup şamanların yüce varlık Ülgen ile iletişimde aracılık yapmaktadır.¹¹ Bu hususun konumuzla ilgisi ayrıca tartışılabilir.

Bütün bunlar Uygur toplumunda bugün “molla” ve “büvi” diye adlandırılan kişilerin yetişme tarzları, inançları, tipleri ve davranışları bakımından tipik birer şaman olduklarını göstermektedir. Ancak bunları İslami eğitim alan gerçek “molla” ve “büvi”lerden ayrı tutmak gerekir.

2. Uygur Şamanlarının Pratikleri

Günümüzde Uygur şamanlarının pratikleri daha çok falcılık ve hasta tedavisi üzerine yoğunlaşmış görünüyor. Hatırlanacak olursa, hastaları tedavi etmek, kısırlığı gidermek, fal bakarak gelecekte ve kayıp şeylerden haber vermek, evi kötü ruhlardan arındırmak, kurban sunmak, hayvanlara zarar veren kötü ruhları kovmak Türk şamanlığının temel işlev ve görevlerindendir.¹² Araştırmalar bugünkü Uygur şamanlarının pratiklerinin de bu temel işlev ve görevleri yerine getirmeye yönelik olduğunu göstermektedir.

Uygur şamanlarının pratiklerini fal bakma, büyü ve hasta tedavisi olmak üzere üç ana grupta toplamak mümkündür:

2. 1. Fal Bakma (Pal Bekiş)

Falcılık Uygur şamanlarının en çok uğraştıkları işlerden biridir. Bunun temelinde insanların gelecekte olacak iyi veya kötü şeyleri önceden öğrenme merakı yatmaktadır. Uygur şamanları genellikle salı, çarşamba ve cumartesi günlerinin akşamları fal bakabilir ve hasta tedavi edebilirler. Çünkü ruh (cin)lar bu günlerin akşamları şamanlarla bir araya gelmektedirler.

2.1.1. Hatim Duasıyla Fal Bakma (Xetme Ötküzüş)

Bu deyimdeki “hetme” ögesi “Kur’an’ın tamamını okuma” anlamına gelen “hatim” kelimesinin Uygur Türkçesindeki söyleniş biçimidir. “Hetme” kelimesi Uygur Türkçesinin İzaxlıq Sözlüğünde “cenaze defnedildikten sonra mezar başında ve cenaze uğurlandıktan sonra cenaze evinde kur’an okuma” şeklinde açıklanmıştır. Uygur Türkçesinde “xetme” kelimesi ile ilgili yine “xetme istiğpar” ve “xetme kur’an” deyimleri olup, bunlardan “xetme kur’an” deyimini ölümlerin ruhlarına adanarak kur’an okuma anlamına gelmektedir.¹³ “Hetme ötküzüş” deyimiyile ifade edilen ayin ise ölümlerle ilgili değil, daha çok dilek dileme, fal bakma ve gelecekte haber alma amacıyla düzenlenmektedir. Ayinde Kur’an okunsa da, bundan gözetilen amaç farklıdır. Turfan Uygurları arasında Salı ve Perşembe günleri 3 ila 7 kişinin katılımı ve bir kadın şamanın yönetiminde düzenlenen bu ayinde, önce yemekler yenir, sonra sofraya çeşitli renkteki 111 adet taş konulur. Kadın şamanın Kur’an okumaya başlamasıyla diğer kadınlar da önlerindeki taşları alarak Kur’an’dan ayet ve sureleri sırasıyla okurlar. Hatim sonrası duada büvi denilen kadın şaman sofraya sahibine neler yapması gerektiğini iletir. Sonra dilek dilenir, fal bakılır ve gelecekte haber verilir. Görünüşte İslami olan bu ayinin amaç bakımından şamanik olduğu görülmektedir.

¹¹ A. V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Kömen Yayınları, Konya, 2006, s. 50-51.

¹² Fuzuli Bayat, *age*, s. 22.

¹³ *Uygur Tilinin İzaxlıq Luğiti*, Şincañ Xelk Neşriyatı, Ürümçi, 1999, s. 473.

2.1.2. Tespih Çekerek Fal Bakma

Şaman muhtaç kişinin adını, yaşını ve annesinin adını öğrendikten sonra, tespih çekerek Kur'an'dan ayet ve sureleri okur ve kişinin başına gelecekleri haber vererek yapması gerekenleri iletir.

2.1.3. Boğularak Fal Bakma (Boğulup Pal Éçiş)

Şaman koyun yağı, tütsü, ardıç dalı, buğday kepeği ya da koyun tezeğiyle kendi mezar şeyhleri için tütsü yakar ve tütsü kâsesini kapının sağ taraf eşiğine koyarak kapıyı ardına kadar açık bırakır. Sonra şaman kapıya yönelik oturup tespih çekerek "çağırma duası" okur. Beş on dakika sonra sara nöbeti geçirmiş gibi kendini kaybeder ve her tarafa kendini atar. Yardımcıları şamanın ellerini sıkı sıkıya tuttuktan sonra, şaman muhtaç kişinin sorularını cevaplar. Genellikle hastalık sebep ve tedavi çaresi, kaybolan eşya, karı koca ilişkisi ve gelecekte olacaklarla ilgili sorular sorulur. Sonra şaman yavaş yavaş kendine gelerek "uğurlama duası" okur. Buradaki "çağırma duası" ve "uğurlama duası"ndan ruhları çağırma ve uğurlama kastedilmektedir. Ruhlar gelip şamanın boğazını sıkıp yere yıktıktan sonra onun ağzıyla sorulara cevap verdiği için şaman ne dediğini bilmez. Sonunda fal baktıran kişi şamana para veya ekmek gibi şeylerini takdim eder.¹⁴

2.1.4. Yüzünü Kapatarak Fal Bakma

Önce şamanlar abdest alıp tespih çekerek "çağırma duası" okur. Sonra elleri veya kadın şamansa başörtüsüyle yüzlerini kapattıktan sonra kibleye dönük oturarak soruları cevaplar. Sonra "uğurlama duası" edilir.¹⁵

2.1.5. Ateş Ve Kemikle Fal Bakma

Şaman koyunun kürek kemiğini ateşe atarak kemiğin yanma şekline göre fal baktıranın ihtiyacına göre gelecekte haber verir.¹⁶

2.1.6. Taş ya da Koyun Tezeği Sayarak Fal Bakma

Bu falcılığı meslek edinmiş şamanların faaliyeti olup, 41 taş veya koyun tezeği ortaya atılır. Taşların konumu, tek veya çift sayısına göre gelecekte haber verir.¹⁷

Uygur şamanları arasında bunların dışında yine ebced hesabına göre fal bakma¹⁸, Kur'an ile fal bakma¹⁹ türleri de söz konusudur.

2. 2. Büyü (Sehir - Cadu Qiliş)

Uygur Türkçesinde "sehir" veya "cadu" terimiyle ifade edilen büyü Şamanizmin karakteristik özelliklerinden biridir. Büyü ile uğraşan Uygur şamanları kendilerine başvuran kişilerin taleplerine göre onların rakiplerinin bahtı ve kısmetlerini bağlamaya ve onlara zarar vermeye çalışmaktadırlar. Bunun için kilidi okuyup kapattıktan sonra anahtarı saklarlar ya da kuklaya okuyup üfürerek elini ayağını bağlayıp iğne batırdıktan sonra belirli bir yerde saklarlar.

¹⁴ Abdurehim Rahman, **age**, s. 228-229

¹⁵ Abdurehim Rahman, **age**, s. 229-230

¹⁶ Abdurehim Rahman, **age**, s. 230. Bu fal çeşidi Moğol, Kırgız, Kazak, Altay ve Yakut şamanları arasında "kürek kemiği" fali adıyla çok yaygındır. Bk. Abdülkadir İnan, **age**, s. 152-155

¹⁷ Abdurehim Rahman, **age**, s. 230. Bu fal çeşidine Kırgız, Kazak ve Özbeklerde "kumulak" fali denmektedir. Bk. Abdülkadir İnan, **age**, s. 157. Taşların fal ve dilekle ilgili yönü Anadolu Alevi kültüründe de mevcuttur. Çubuk bölgesi Alevi türbelerinde fal taşı diye bilinen 8, 10 küçük taş olup, muradı olan bu taşları çift, tek ayırır, arasına para karıştırır ve niyetine göre cevap alır. Bk. Hikmet Tanyu, **Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri**, Elips Kitap, Ankara, 2007, s. 133.

¹⁸ Abdurehim Rahman, **age**, s. 231

¹⁹ Abdurehim Rahman, **age**, s. 234

Evli çiftlere ait parçalara büyü yaparak çiftlerin boşanmalarını sağlarlar. Şamanlar bu tür işlemlerde de Kur'an'dan ayet ve sureler okumaktadırlar.

2.3. Hasta Tedavisi (Davalas)

2.3.1. Hançer Oynatma (Xencer Oynitiş)

Uygur şamanları hasta tedavisinde hançere Kur'an'dan ayet ve sureleri okuyup üfürerek hastanın bedenine sürterler ve bu şekilde bedene girip hastalığa sebep olan kötü ruhları kovduğuna inanırlar. Hasta tedavisinde kullanılan bu hançerlerin biçimi, büyüklüğü ve küçüklüğü farklı olup, her birinin farklı özelliği bulunmaktadır. Bunlar şamanın pirlerinin telkin ve buyurmasıyla yapılmış ya da Hızır tarafından verilmiştir.

Abdurehim Rahman'ın tespit ettiği hançerle tedavi (Xencer Sélip Oquş: “hançer vurup okuma”) yönteminde, şaman uzun saplı hançeri veya bıçağı yere koyup tütsü yakar ve iyi ruhlara dua eder, sonra hançeri alıp “azaim duası” ederek hastanın ayağından başına kadar gezdirir ve bunu üç veya yedi kere tekrarlar. Son olarak şaman hançeri hastanın ağrıyan bölgesine doğru çok hızlı bir şekilde sokma hareketi yapar.²⁰

2.3.2. Hayvan Tüyü ve Kemikleriyle Hasta Tedavisi

Şamanlar hastanın adı, annesinin adı ve yaşını sorduktan sonra ayı pençesini önüne koyup Kur'an'dan ayet ve sureleri sesli okuyarak üfürür, sonra okunan ayı pençesini hastanın durumuna göre kendilerine has bir biçimde kullanırlar. Kadınların göğüs ağrısı, kısırlık ve çocuklardaki bazı psikolojik rahatsızlıkların bu şekilde şifa bulduklarına inanılır. Hasta tedavisinde kullanılan ayı pençesinin ana ayının sol pençesi olduğuna, bunun da avcılarının pirinin dağda avladığı ayının pençesi olduğuna inanılır.²¹

Rahman Abdurehim'in tespit ettiğine göre, şamanlar kuş tüyüne okuyarak da hasta tedavi etmektedirler. Kuş tüyü ile tedavi (quş peyi bilen oquş) yöntemi de hançerle tedavi yöntemine benzer. Burada hançer veya bıçağın yerini kuş tüyü alır.²²

2.3.3. Ruh Göçürme (Roh Yötkes)

Çocuklar çok zayıf ise, belirli bir kötü ruh veya devin musallat olduğuna inanılır ve şamana başvurulur. Şaman kötü ruhların çocuğun kuklasına göçürülmesi gerektiğini söyler. Çocuğun ailesi beyaz bez ve pamukla kukla (azaim qorçıği) hazırlar. 50 santimetre boyundaki kuklanın cinsiyeti çocuğunki ile aynı olmak durumundadır. Hastanın ailesi bununla birlikte yine “cin aşısı”, “cin kasesi” (cin çöçigi) ve “cin kaşığı” (cin qoşuği) hazırlar. Bunlar hazırlandıktan sonra şaman önce tütsü yakıp ruh çağırma duası okur, sonra kuklayı çocuğun yanına koyarak “azaim duası” okur. Çocuktaki kötü ruh bu şekilde kuklaya göçürülmüş olur.²³

2.3.4. Hile Yapma (Al Qiliş)

Eli veya ayağı ağrıyan hasta şamana başvurduğu zaman, şaman bunun kötü ruhların musallat olmasına bağlar ve hastaya “ak can” (ak tavuk, ak koyun ve beyaz güvercin) ya da “kara can” (kara tavuk, kara koyun, kara güvercin) bulup getirmesini buyurur. Getirildikten sonra, şaman hayvanı hastanın ayağına veya eline beyaz ipe bağlayarak “ruh göçürme duası” okur. Bu süreçte

²⁰ Abdurehim Rahman, *age*, s. 245-246. Buradaki hançerin Şamanlıkta “tahta kılıç” olarak da bilinen kılıcın diğer bir biçimi olduğu anlaşıyor. Hançer, demirle ilgili olmasından dolayı, şaman tarafından kötü ruhları kovmak için kullanılır. Bilindiği gibi, kötü ruhların en çok korktuğu şey demir ve demirci (darhan)'lerdir.

²¹ Ayı şamanların en çok saydığı putlardan biri olup “aba tös” denmektedir. “aba” (apa) baba, ata anlamına gelir. Bk. Abdülkadir İnan, *age*, s. 46

²² Abdurehim Rahman, *age*, s. 247

²³ Abdurehim Rahman, *age*, s. 247-248

şaman elindeki kartal veya atmaca tüyü ile hastanın başından ayağına ya da ayağından başına kadar gezdirip üfürür. Seans tamamlandıktan sonra, hasta şamanın gösterdiği şekilde, “can”ı bir mezarlığa ya da yalnız ağacın altına götürüp keser ve oraya gömer.²⁴

2.3.5. Sadaka Verme (Sediqe Qiliş)

Şamanlar hastanın falına baktıktan sonra iyiliklerin gerçekleşmesi ve kötülüklerden korunması için farklı renkteki koyun, dana, keçi, tavuk²⁵ ve güvercin gibi evcil hayvanları tanırlar veya pirlere adayarak kurban etmelerini buyururlar. Kurbanın rengi, zamanı ve yönünü şaman belirler. Sonra Kur’an’dan ayet ve sureler okuyarak kurbanı keser ve akan kanı hastanın hastalıklı veya ağrıyan bölgesine akıtırlar. Şamanın izni olmadan bu kan temizlenmez. Kurbanın rengi genellikle ak, kara, gök ve kırmızı olmaktadır.

Bazen şamanlar fal bakarken veya hasta tedavi ederken muhtaç kişinin para pul, ekmek, kumaş gibi şeyleri belirli sürelerle zayıf ve engelli kişilere ücretsiz vermelerini buyurur. Bu şeyler önce şamanlar tarafından okunup üfürülür.

2.3.6. Mezar Ziyareti

Araştırmaya göre, Turfan bölgesinde 100’den fazla mezar ve türbe olup, şamanlar fal baktıran veya tedavi olan kişilerin durum ve ihtiyacına göre belirli kutsiyeti olan mezar ve türbelere gidip ziyaret etmelerini buyururlar. Bu kişiler beraberinde götördükleri yağ ve pamuklardan fitil yaparak چراغ yakarlar, akabinde oturup dua ve dilekte bulunurlar, mezarın şeyhine sadaka verirler. Bu süreçte bazıları yemek verir, bazıları kurban keserler. چراغ yakıp dilek dilemek bu faaliyetin temel unsurudur. TÜBİTAK destekli 109K072 Nolu “Çubuk Havzası Alevi Ocakları Üzerine Bir Araştırma” konulu proje çerçevesinde yaptığımız gözleme göre, Çubuk yöresinde de her yatırın kendine has tesiri ve belli başlı hastalığa şifa verme etkisi bulunduğu inanılmaktadır, dolayısıyla türbelere ziyarete giden kadınlar mum yakıp dilek dilemektedirler.²⁶

Bunlardan başka yine şaman tedavisi ile ilgili چراغ koyup okuma (nökçe qadap oquş)²⁷, kazma basarak okuma (ketmen bésip oquş)²⁸, sıçratma (çaçratqu séliš),²⁹ ateş göçürme (ot köçürüş)³⁰, tütsüleme (isriq séliš), aşlama (aşlaş), uçuklama (uçuqdaş), ruh çağırma (rohini çağırış), çaput bağlama (tuğ-çoken bağlaş), muska yapma (tumar püküş) gibi şamanlık uygulamaları da bulunmaktadır.

Dikkat edilirse, taş, koyun tezeği, ardıç dalı, tütsü, ateş, kemik, hançer, tespih, ayet ve sureler, Hızır, ayı pençesi, kuş tüyü, kartal tüyü, چراغ, kurban söz konusu şaman pratiklerinin temel unsuru olarak karşımıza çıkar. Bunlardan İslam inanç ve kültüründen geldiği kesin olan tespih, Hızır, ayet ve sureler dışında, diğerlerinin hemen hemen hepsi geleneksel şaman kültürüne aittir. Kur’an-ı Kerim’den ayet ve sureler okumak bütün pratik ve uygulamaların ortak unsuru gibi gözükmektedir.

3. Peri Oyunu (Pére Oyuni)

Uygur şamanlarının hasta tedavisinde düzenlediği ayinler içerisinde psikolojik hastalıklarla ilgili icra edilen “pére oyunu” (peri oyunu) ayini karakteristiktir. Perihonluk ya da bahşılık diye de adlandırılan bu ayin hastanın üzerindeki kötü ruhların kovulması hedef ve amacına dayanmakta ve

²⁴ Abdurehim Rahman, *age*, s. 249.

²⁵ Bu Anadolu Alevi kültüründeki horoz kurbanından farklı değildir. Bk. Hikmet Tanyu, *age*, s. 136

²⁶ Ayrıca bk. Hikmet Tanyu, *age*, s. 130-134.

²⁷ Abdurehim Rahman, *age*, s. 250.

²⁸ Abdurehim Rahman, *age*, s. 250.

²⁹ Abdurehim Rahman, *age*, s. 251.

³⁰ Abdurehim Rahman, *age*, s. 251.

büyüsel dans, müzik ve dualarla birlikte icra edilmektedir. 20. yüzyılın başlarında Malov, S. Oldenberg, Pantusov gibi Türkologların ayrıntısıyla tespit edip kayda geçirdiği³¹ bu ayinin kökeni Tarançi bahşıları arasında Hz. Fatma'ya dayandırılmaktadır. “Bir gün Hazreti Fatma bir ağacın gölgesinde oturuyordu. Havadan bir kuş gelip bu ağacın bir dalına kondu, dal derhal kurudu. Bu menhus kuşun gölgesi Fatma'nın üzerine düştü. Fatma hastalandı. Hekimlerin ilacı fayda vermedi. Tanrı tarafından kırk eren geldi. Bu erenler bir tuğ dikip etrafında dolaştılar. Fatma iyileşti. Böylece bakışılık Hazreti Fatma'dan bakışılara kaldı.”³² Görüldüğü gibi, şamanlar kendi inaç ve kültürünü Müslümanlığa dayandırmak, dolayısıyla Müslüman toplumda meşruiyet ve kutsiyet kazanmak çabası içerisindeyler. Oysa peri oyunu (pére oyuni) gerek inanç, gerek teknik, gerekse amaç yönünden tamamen şaman kültürüne hasır. Bu oyunu icra edenlere “bahşı” ya da “perihon” (< peri – han) denmektedir. “Oyun” adı verilen bu ayinde kullanılan nesne ve objeler de şamanik olup Müslümanlıkla ilgisi bulunmamaktadır. Bu konunun analizi için önce ayrıntıları gözden geçirmekte fayda vardır. Rahman Abdurehim'in verdiği bilgiye göre, “peri oyunu”nun hazırlık aşaması şöyle olmaktadır:

Şaman veya bir kaç yardımcı (hepiz < hafız)sı 1, 3, 5 ya da 7 adet tef, 40-50 santimetre uzunluğunda hançer veya 20 santimetre uzunluğunda bıçak, tahta saplı kamçı, 4-5 metre uzunluğunda iki kat urgan, yedi kertikli çılan (kuşburnuya benzeyen bir ağaç türüdür) dalı, kartal veya atmaca tüyü vs.leri getirir. Hasta yakınları da şeftali veya diğer meyveli ağaç dallarından yapılmış bir adet kazık, cinleri bağlamada kullanılan iki metre uzunluğunda beyaz ip, inek sütü ya da suya tuz karıştırılarak hazırlanmış “han suyu”ndan bir kâse, bir beyaz horoz, 50 santimetre kıvı, kara, ak ve gök (mavi) renkli kumaş parçası, beş metre beyaz kumaş, yedi evden toplanan yedi parça bez, 40 çırağ, 40 pişi hazırlar.³³

50

Ayin bu hazırlık aşamasından sonra özetle şöyle icra edilir: Büyük bir karanlık odanın içine tuğ bağlanır. Yünden yapılmış bu ip (arğamça)'in bir ucu yerdeki kazığa, diğer ucu ise bacaya bağlanır. İpin bacaya bağlanan ucuna “yurun-jurun” diye adlandırılan çeşitli renkteki kumaş parçaları (kurak) ve elma, söğüt dalları bağlanır. Hasta kişi bu tuğa sıkıca tutunup oturur. Üç veya beş kişiden oluşan bahşılar perihonluk elbiselerini giyip (çeşitli renklere oluşan kumaş parçalarını birleştirerek dikilen elbise) tuğ çevresinde yarı çember şeklini oluştururlar. Üç bahşı tef çalar. Bahşılardan biri perihon başı olarak, elindeki kötü ruhu kovalayan sopa veya söğüt dallarıyla efsun okumaya başlar. Bahşı grubu hastayı tuğ çevresinde tef eşliğinde dönmeye davet eder. Baş perihon da semah etmeye başlar. Hasta semah edecek gücü kalmayıp oturursa, baş perihon elindeki “efsun sopası”yla vurarak onu sema etmeye zorlar. Bahşılardan ilahileri gittikçe yükselir. Bazen hasta bayılıp düşer. Bayılmak perihonlara göre iyiliğe işarettir. Bu, hastayı çarpan cinlerin mağlup edildiği anlamına gelmektedir.³⁴

Tef (dap), hançer veya bıçak, kamçı, ip, yedi çentikli ağaç dalı, kartal veya atmaca tüyü, inek sütü, bez, horoz, “han suyu”, tuğ, ateş bu ayinde kullanılan temel unsurlardır. Bunlardan tef geleneksel şaman ayinlerindeki tüngür adı verilen davulun karşılığı olup, fonksiyonları aynıdır. Suya tuz karıştırılarak hazırlanan “han suyu” da şamanların rakı (arak) veya kımızına karşılık gelmektedir. Şamanların ayinlerinde ruhlara rakı (arak) serpmeleri çok yaygın bir uygulamadır.

³¹ Ayrıntı için bkz. Abdülkadir İnan, *age*, s. 109-113.

³² Abdülkadir İnan, *age*, s. 86.

³³ Abdurehim Rahman, *age*, s. 237.

³⁴ Abdurrahman Rahman, *Uygur Folkloru*, Çev.: Soner Yalçın, Erkin Emet, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, Ankara, s. 148. Bu ayin Karl Heinrich Menges tarafından daha özgün biçimleriyle anlatılmıştır. Bk. Reşid Rahmeti Arat, *Doğu Türkçesi Metinleri*, Haz.: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, s. 34-37; Bu ayinin günümüzdeki biçim ve içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Abdurehim Rahman, *age*, s. 236-245.

Ayin sırasında kullanılan kamçı aslında şaman dualarında davula vurulan tokmağın adıdır.³⁵ Diğerleri de dini-mitolojik değer içeren şamanik unsurlardır. Bu ayin sırasında şaman (bahşı)ların Ali Şir Nevai kitaplarından kaside ve gazeller okuyarak yüce ruhlardan yardım istemeleri³⁶ ayrıca dikkate değerdir. Bu dil büyüü veya söz ve kelimenin gücü, insan ve ruhlar üzerindeki tesiriyle ilgili olmalıdır. Ayin sırasında açılan Kur'an-i Kerim, edilen dua tekbir, katılımcıların "Allah", "amin" nidaları, şaman (bahşı) yardımcılarının "bismilla, lailahe ilella, adem safi'ela, çahariyar, ikki imam..." demeleri, şamanın "euzü billahi ezemtu eleykum ya devler, ya periler, sizemtu eleykum devler, şeytanlar..." diye ruh çağırması, "Alla tövbe" demesi ayine İslami renk ve çeşni vermektedir. Ancak bunlar özdeki değil, kabuktaki şeylerdir.

Aslında peri oyunu (pére oyuni), ayinde kullanılan oda ve tavandan tabana doğru bağlanan tuğ bakımından, Altaylı şamanların ayinini hatırlatmaktadır. Altaylı şamanlar ruhlara veya tanrılara kurban ayini yaparken özel bir çadır kurarlar. "Bu çadırın tam orta yerine taze ve yeşil kayın ağacı dikilir; bu ağacın çadır içinde kalan dalları budanır, çadırın tepesine çıkan kısmındaki dallar, bir top halinde, bırakılır ve oraya bayrak bağlanır. Kayın ağacı dokuz yerinden kertilir, bunlara 'taptı' denir k, 'basamak' yahut 'merdiven' demektir."³⁷ Bunlar arasında denklik kurmak gerekirse, bu; çadır = oda, kayın ağacı = ip, bayrak = tuğ, dokuz kertikli kayın = yedi kertikli çılan (kuşburnuya benzer ağaç türü) şeklinde gösterilebilir. Abdülkadir İnan Yakut şamanlarının davul bulunmadığı zaman atkuyruğu kullandıklarını, atkuyruğunun Doğu Türkistanlı bahşılardan tuğuyla karşılaştırılabileceğini belirtir.³⁸ Atın şamanların göksel seyahatindeki rolü düşünülürse, atkuyruğu veya bunun mukabili olan tuğun ayindeki önemi anlaşılmış olacaktır.

4. Şaman Duası

Uygur şaman ayinleri sırasında okunan dualar kendine özgü şiirsel yapılarıyla Uygur halk şiirinin önemli bir türünü oluşturmaktadır. Uygur halk şiirinde "pére koşaklırı" diye adlandırılan bu şiirler şamanlar tarafından ayinlerde özel besteye okunmakta, tef (dap) eşliğinde okunan bu dualarla birlikte dans edilmektedir. Bu şiirlerin şekil ve muhteva özelliklerini aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

4.1. Peri Koşaklarının Şekil Özellikleri

4.1.1. Beyit (İkili) Nazım Şekliyle Düzenlenmiş Şiirler

*İşniñ béşi bismilla, iş başlidim bismilla,
Yolğa kirdim bismilla, men oquymen bismilla.
İşin başı bismillah, işe başladım bismillah,
Yola girdim bismillah, okuyorum bismillah.*

*Çigit yéği çıqarğan, qala bilen çoruq çoğaz,
Cinlar bilen sözlişidiğan özemmen Molla Şavaz.
Çigitten yağ çıkaran inek ile deri yayık,
Cinlerle konuşan ben kendim Molla Şavaz.*

³⁵ A. V. Anohin, age, s. 71

³⁶ Rahman Abdurehim, age, s. 239

³⁷ Abdülkadir İnan, age, s. 103

³⁸ Abdülkadir İnan, age, s. 94

Özem bolsam evetlik, işken suyum şervetlik,
Cinlarnı qoğlığanda men oquymen ğeyretlik.³⁹
Ben kendim ölümsüzüm, içtiğim su şerbetli,
Cinleri kovarken, okuyorum gayretli.

4.1.2. Mani Nazım Şekliyle Düzenlenmiş Şiirler

Çıraqlarnı öçürdüm, Kök serkige köçürdüm. Yépişivalğan cinlarnı, Yalguz derexke köçürdüm.	Çırağları söndürdüm, Gök keçiye göçürdüm. Yapışan cinleri, Yalnız ağaca göçürdüm.
--	--

4.1.3. Koşma Nazım Şekliyle Düzenlenmiş Şiirler

Adem oğli-qiziğa, 366 parçe tumuriğa, 444 parçe ustixéniğa, Késsel salğan dö-peri.	İnsanoğlu kızına, 366 paraça damarına, 444 parça kemiğine, Hastalık salan dev-peri.
Xudayimniñ bendisi, Mustapaniñ immiti, Çahar yarlar hörmiti, Köçkil, ketkil dö-peri. ⁴⁰	Allahın bendesi, Mustafa'nın ümmeti, Çahar yarların hürmeti, Göçün, gidin dev, peri.

4.1.4. Nazım Şekli Karışık Olan Şiirler

Dapni çalidu hapiz, Yolni tapidu baxşı. Dapni çalmisa hapiz, Qaydin tapidu baxşı. Oynañ şapirim, oynañ, Çörgülep oynañ. Qizil gülñiñ şahidek, Egilib oynañ. Cinniñ éti Bekri, Kötige bir tutam kekri. Şu kekriniñ aççıqida, Sekre-sekre, sekri. Süf! Ya xuruş, saqay durus, Saqaymisañ öl kispuruş. Adem balisi tupraqtin, Esli ağriq qoqaqtin. Tutuvaptu paçaqtin, Süf! ⁴²	Tefi çalacak hafız, Yolu bulacak bahşı. Tefi çalmazsa hafız, Nereden bulacak bahşı. Oynayın şah pirim, oynayın, Dolanıp oynayın. Kızıl gülün dalı gibi, Egilib oynayın. Cinin adı Bekri, Kıçına bir demet kerki. ⁴¹ O kekrinin acısıyla, Zıpla zıpla, zıpla. Tüh! Ya çık git, iyileş, İyileşmesen öl eber. İnsan oğlu topraktan, Asıl hastalık cinlerden, Yakalamış bacaktan, Tüh!
--	---

³⁹ Cuñguo Xelq Qoşakliri Şıncañ Tomi Turpan Xelk Qoşakliri, Turpan Vilayetlik Helk Edebiyat Toplamliri Tehrir Hey'iti Tüzdi, 1994-yıl 1-ay

⁴⁰ Rahman Abdurehim, age, s. 204-205

⁴¹ Kekre: Şifalı bitkilerin bir türü

⁴² Cuñguo Xelq Qoşakliri Şıncañ Tomi Turpan Xelk Qoşakliri, Turpan Vilayetlik Helk Edebiyat Toplamliri Tehrir Hey'iti Tüzdi, 1994-yıl 1-ay.

- 1930'lu Yıllarda Kaşgar'da Çıkan "Şerqî Türkistan Hayatı", "Erkin Türkistan" ve "Yeñgi Hayat" Gazetelerindeki Bazı Şiirler

4.1.5. Tekerlemeli Şiirler

*Pildirap oyna!
Çörgilep oyna!
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.
Veru, hu bu hup, beyner vahabi,
Cerri ebbubi, şerul hebbubi.*

*Beyner vahabi, şerru hebbubi,
Sebbure hibuhu, eynel mahabu.
Yahu Allahu, yahu Allahu,
Hey-hey, yahu Allahu...⁴³*

4.2. Peri Koşaklarının Muhteva Özellikleri

4.2.1. Cin Çağırma ile İlgili Şiirler

*Cin pirima, cin pirim,
Qıçqarğanda kel, pirim.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

*Cin pirim, ey cin pirim,
Çağırırken gel, pirim.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

4.2.2. Cin Tasviri ile İlgili Şiirler

*Yeşil tonluk Şencirhan,
Qollirida hencirhan,
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.⁴⁴*

*Yeşil elbiseli Şencirhan,
Ellerinde Hencirhan
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

4.2.3. Cini Tehdit Etme ile İlgili Şiirler

*Hezriti Sulayman peygembirimniñ,
Layiqi bilen keldiñlarmu? Köçüñlar.
Köçmiseñlar, polat şemşirim bar,
Aturmen, çapurmen, köçüñlar,
Qarniñni yarurmen, köçüñlar.*

*Hazreti Süleyman Peygamberimin,
İzniyle mi geldiniz? Göçünüz.
Göçmezseniz, çelik kılıcım var,
Atarım, keserim, göçünüz,
Karnınızı yararım, göçünüz.*

4.2.4. Cin Kovma ile İlgili Şiirler

*Kün peri, Yaş peri, Abdurahman,
Pirim bolsañlarmu köçüñlar.
Ottin bolsañlar, sudin bolsañlarmu,
Tensat peridin bolsañlarmu köçüñlar.
Abdulla heqqi, cinlar heqqi,
Beş vak namaz heqqi,
Canğa-can keldi, köçüñlar.
Tenge-ten keldi köçüñlar.
Gülleri keldi, tuğliri keldi,
Pir ustamniñ udumi keldi, köçüñlar.⁴⁵*

*Güneş Peri, genç peri, Abdurahman,
Pirim olsanız da göçünüz.
Ateşten, sudan olsanız da,
Tensat Peri'den olsanız da göçünüz.
Abdullah hakkı, cinler hakkı,
Beş vakit namaz hakkı,
Cana can geldi, göçünüz,
Tene ten geldi göçünüz.
Gülleri geldi, tuğları geldi,
Pir ustamın mesleği geldi, göçünüz.*

⁴³ Uyghur Xelq Qoşakliri 5, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi, s. 157

⁴⁴ Cin çağırma koşakları ile ilgili ayrıca bk. Mehemmetcan Sadık, Uyghur Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Ürümçi, 1995, s. 305-306.

4. 2. 5. Peri Dansıyla İlgili Şiirler

*Obdan oyna, ey balla,
Yaxşı oyna, ey molla.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

*Güzel oynayın, ey çocuklar,
İyi oyna, ey molla.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

*Pildirap oyna!
Çörgilep oyna!
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.
Veru, hu bu hup, beyner vahabi,
Cerri ebbubi, şerul hebbubi.*

*Dönüp oyan!
Dolanıp oyna!
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.
Veru, hu bu hup, beyner vahabi,
Cerri ebbubi, şerul hebbubi.*

4.2.6. Kötülüklerden Korunma İle İlgili Şiirler

*Hezriti Ya Eli, derdimge dava Eli,
Lailahe illalla, Seypulla zulpiqar,
Her balağa, her qazağa şipa ayet,
Bu balani defin qil, perverdiğar.⁴⁶*

*Hazreti ya Ali, derdime deva Ali,
Lailahe illallah, Seyfullah zulfikar,
Her belaya, her kazaya şifa ayet,
Bu belayı def et, Allah'ım.*

Görüldüğü gibi, Uygur şaman dualarında da, diğer şaman pratiklerinde olduğu gibi, hem İslami unsurlar hem şamanlık unsurları iç içe geçmiş, kaynaşmış durumdadır. Öyle ki, Uygur şamanlığı İslami yönüyle klasik şamanlıktan ayrılırken, Uygur Müslümanlığı da şamanlık yönüyle klasik Müslümanlıktan farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla bugünkü Uygur şamanlığı senkretik bir inanç sistemidir.

SONUÇ

Manizheizm ve Budizm inanç ve kültür muhitinden süzülerek İslam inanç ve kültür çevresine giren Şamanlık, yeni koşullara adapte ve entegre olma kabiliyetiyle, özde değişmeyen inanç ve değerler sistematüğını İslam'ın biçimsel formlarıyla birleştirerek Müslüman Uygur toplumunda kendine uygun yaşam zemini yaratmış ve bu zeminde oluşturduğu zengin şaman folkloruyla Uygur kültür hazinesinin önemli bir kısmını teşkil etmiştir. Günümüzde Uygur toplumundaki sosyal ilişkileri düzenleyen, belirli kesimin manevi ve psikolojik ihtiyacını karşılayarak arz-talep ilişkisi çerçevesinde ekonomik değer yaratan bu senkretik inanç sisteminin gelecekte alternatif tıp, kültür ve inanç turizmi çerçevesinde yeni değerler yaratması mümkündür. Ayrıca, Uygur şamanlığı ile Anadolu Alevi-Bektaşî inanç sistemi arasındaki müşterek ve paralelliklerin tespit ve tahlili geçmişten günümüze, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir inanç sisteminin organik ilişkileri, terkipleri, kültürel katmanları ve anlam zenginliği hakkında yeni görüşlerin ortaya konulmasına önemli katkı sağlayacaktır. Alevi-Bektaşî kültürüyle ilgili TÜBİTAK destekli projeler bu bakımdan son derece önemlidir.

⁴⁵ Osman İsmail, *Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan*, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Urumçi, 1998, s. 432-433

⁴⁶ Osman İsmail, *age*, s. 433

KAYNAKLAR

- ANOİN A. V., **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, Kömen Yayınları, Konya, 2006.
- ARAT Reşid Rahmeti, **Doğu Türkçesi Metinleri**, Haz.: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.
- AYDIN Mehmet, "Türklerin Dini Tarihi Üzerinde Bir Değerlendirme", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 4, (1997), Konya, s. 1-9.
- BAYAT Fuzuli, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken, İstanbul, 2006.
- Cuñguo Xelk Koşakliri Şıncañ Tomi Turpan Xelk Koşakliri**, Turpan Vilayetlik Xelk Edebiyat Toplamliri Tehrir Hey'iti, Turfan 1994.
- DRURY Nevill, **Şamanizm**, Çev. Erkan Şimşek, Okyanus, İstanbul, 1996.
- ELİADE Mircea, **Şamanizm**, Çev.: İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- GÖKALP Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Güneş Matbaacılık, İstanbul, 1976.
- İNAN Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, C: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- _____, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu, 6. Baskı, Ankara, 2006.
- İSMAİL Osman, **Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan**, Şıncañ Xelq Neşriyatı, Urumçi, 1998.
- KARİZİ Adil Gapar, "Şaman Dininiñ Turpan Rayonidiki Uyğurlarniñ İcitrai Turmuşiğa Körsetken Tesiri Toğrisida Antripologiyilik Tekşürüş" (Şaman Dinin Turfan Bölgesindeki Uyğurların Sosyal Yaşamına Gösterdiği Etki Hakkında Antropolojik Araştırma), **Turpanşunasliq Tetqiqati**, S: 1, (2006).
- ÖGER Adem ve GÖNEL Tuğba, "Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri", **Turkish Studies**, S. 6/4, (2011), s. 233-248.
- PERİN Michel, **Şamanizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- RAHMAN Abdukerim, **Uygur Folkloru**, Çev.: Soner Yalçın ve Erkin Emet, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- _____, **Uygurlarda Şamanizm**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 2006.
- ROUX Jean-Paul, **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.
- _____, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002.
- SADIK Mehemmetcan, **Uygur Xelq Eğiz Edebiyatı Heqqide**, Şıncañ Xelk Neşriyatı, Urumçi, 1995.
- TANYU Hikmet, **Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri**, Elips Kitap, Ankara, 2007.
- Weicuyi, "Uygurcadaki 'büvi' Kelimesinin Kökeni Üzerine", Çev.: Alimcan İnayet, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)**, S: VII/2, (2007), İzmir, s. 213-217.
- YARRING Gunnar, **Uygur Xelk Edebiyatı Cevherliri**, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1997.